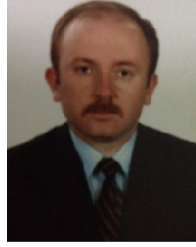

AZERBAYCAN'A YÖNELİK DEMOKRASİ EKSENLİ BİR ANALİZ

Yrd. Doç. Dr. Köksal ŞAHİN*

ÖZ

Demokrasi yirminci yüzyılın ikinci yarısıyla birlikte küresel yaygınlık kazanmış olan bir rejimdir. Bu rejimin; sınırlı siyasal iktidar olgusunun temini ve insan haklarının en geniş anlamıyla sağlanabilmesinde diğer siyasi rejimlerin önünde olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca demokrasi son yarım asır zarfında uluslararası toplumun meşru bir parçası olmanın önemli bir ölçütü olma gibi yeni bir fonksiyon daha kazanmış durumdadır.

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) dağılmasıyla ortaya çıkan devletlerin hemen hemen tamamında demokrasiye geçiş sürecinin sancılı bir şekilde yaşandığı görülmektedir. Türk Cumhuriyetleri olarak nitelendirilen; Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan'daki siyasal gelişmeler de bu doğrultudadır. İşte bu çalışmanın temel problemi bu ülkelerden Azerbaycan'da demokrasi hususunda gelinen nokta hakkında bir fikir sahibi olabilmektir. Bu bağlamda çalışma da cevabı aranan başlıca sorular olarak; demokrasinin asgari gereklerinin neler olduğu, bu gerekler doğrultusunda Azerbaycan'da yaşanan sürecin nasıl seyrettiği ve bu ülkede demokratikleşme bağlamındaki avantaj ve dezavantajların neler olduğu gibi hususları göstermek mümkündür. Çalışma sonucunda ulaşılan başlıca sonuç olarak; Azerbaycan'da demokrasi doğrultusunda hukuki ve siyasi manada önemli adımlar atılmakla birlikte demokratik siyasal kültür noktasında eksiklikler olduğu tespitinden bahsedilebilir. Ayrıca bu ülkede; içe kapanma gibi bir temayülün kendini göstermemesi, demokratik siyasal sistemlere sahip batılı ülkeler ile olan yakın ilişkiler ve yüksek ekonomik gelişme potansiyelinin varlığı gibi hususların demokratik gelişmeyi hızlandırabileceği şeklinde bir başka sonuçtan da bahsetmek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Demokrasi, Azerbaycan, Türk Cumhuriyetleri, Serbest ve Dürüst Seçim, Siyasi Kültür

* Sakarya Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, ksahin@sakarya.edu.tr

AN ANALYSIS OF THE AXIS OF DEMOCRACY IN AZERBAIJAN

ABSTRACT

Democracy regime has become widespread globally in the second half of the twentieth century. With the following characteristics of this regime can be considered to be superior to other political regimes: This regime ensures that the phenomenon of limited political power, and also the provision of human rights in a broad sense. In addition, democracy has gained a new function over the past half a century, which is an important criterion of being a legitimate part of the international community.

In almost all the states resulting from dissolution of Union of Soviet Socialist Republics (USSR), the transition to democracy has been experienced a painful process. Described as the Turkish Republic; in Azerbaijan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Uzbekistan and Turkmenistan, the political developments are in the same direction. The main purpose of this study is to have an idea of the point reached in regard to democracy in Azerbaijan. In this context, the main questions posed in the study; what are the minimum requirements of democracy, in accordance with the requirements in Azerbaijan and watched how the process of democratization in this country, as well as issues in the context of what is possible to show the advantages and disadvantages. The main results of the study are as follows in accordance with the democratic legal and political terms, important steps have been taken in Azerbaijan. However, deficiencies can be said that in the context of a democratic political culture. In addition, the lack of tendency to introversion in Azerbaijan, as well as to have close relations with western countries has democratic political systems, and the presence of a high potential for economic growth can accelerate democratic development in Azerbaijan.

Key Words: Democracy, Azerbaijan, Turkish Republics, Free and Fair Election, Political Culture

GİRİŞ

Toplumsal hayata ilişkin çalışmalarda, toplum halinde yaşama açısından vazgeçilmiş görülen fonksiyonları yerine getiren kurumsallaşmaları sistem şeklinde ifade etmek yaygın bir usuldür. Buna göre toplumsal hayatın çarkları; siyasal sistem, eğitim sistemi, kültürel sistem, ekonomik sistem gibi birçok kurumsallaşma sayesinde dönmektedir.

Bu kapsamda; meşru siyasi kararların alınması ve yerine getirilmesi fonksiyonunu yerine getiren kurumsallaşmayı da siyasal sistem olarak ifade etmek mümkündür. Her ülke kendi iç ve dış çevresel şartlarınca biçimlendirilen bir siyasal sisteme sahiptir. Siyasal sistemin omurgasını ülkeyi yönetecek ana siyasal kurumlar oluşturur. Bu kurumlar devletin temel organları olarak da ifade edilen; yasama, yürütme ve yargı güçleridir. Bu temel organlar kapsamında görev, yetki ve sorumlulukları anayasa tarafından belirlenen birçok kurum ve süreç hep birlikte siyasal sistemi oluştururlar. Yirminci yüzyılın özellikle ikinci yarısıyla birlikte siyasal sistem dâhilindeki kurum ve süreçlerin oluşum ve işleyişinde demokrasi belirleyici bir konuma ulaşmıştır. Bu yüzyılın sonunda güçler birliğine dayalı komünist sistemlerin de iflas etmesi neticesinde; özgürlük, eşitlik ve hayat standartları bağlamında demokrasinin en iyi sistem olduğunun net bir şekilde ortaya çıktığı söylenebilir. Tüm bunlara küreselleşmeyle birlikte demokratik bir siyasal sisteme sahip olmanın, uluslararası toplumun parçası olma açısından bir zaruret haline gelişini de eklemek gerekir.

Demokrasi yalın bir şekilde; siyasal kurumlara ait meşruluğun halk egemenliğiyle (millet egemenliği) sağlandığı, siyasal iktidarın sınırlı olmasının önemsendiği bir rejim olarak ifade edilebilir. Bu rejimde; periyodik yani düzenli aralıklarla seçim yapma kuralı, muhalefetin siyasal faaliyette bulunma ve eleştiri yapma imkânlarının korunması, güçler ayrılığı ve anayasal devlet (hukuk devleti) ilkeleri aracılığıyla siyasal iktidarın keyfiliğe kaçmasının etkili bir şekilde önlenmesi başlıca esaslar konumundadır. Güçler ayrılığının olmadığı; yasama, yürütme ve yargı güçlerinin tek bir kişi ya da grubun elinde toplandığı, siyasal iktidarın keyfi davranma imkânlarının fazla olduğu rejimlerde (diktatörlüklerde) ise siyasal iktidarı kontrol etme ve sınırlandırma neredeyse imkânsızdır. Günümüzde söylem olarak hemen hemen bütün ülkeler demokrasi yanlısıdır. Siyasal iktidarın keyfiliğe kaçmasını engelleyecek ilkeler de çoğu ülkenin anayasasında yer bulmaktadır. Ancak bu kapsamdaki birçok ülke tüm bunlara rağmen diktatöryal (otoriter veya totaliter) görünümünden sıyrılamamaktadır.

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) 31 Aralık 1991’de tarihin tozlu raflarındaki yerini aldı. Bu gelişme neticesinde ortaya çıkan on beş bağımsız devlet arasında “Türk Cumhuriyetleri” olarak bilinen beş ülke de yer almakta.¹ Bu soydaş ülkeler yirmi yılı aşkın bir zamandır bir yandan yeni bir devlet inşa etmeye çalışırken; diğer yandan da dışa açık

¹ Türk Cumhuriyetleri olarak ifade edilen eski Sovyet ülkeleri; Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan’dır.

bir ekonomi-politikle demokrasi yolunda adımlar atmaktadırlar. Bu ülkeler demokrasi ve insan hakları alanlarında atılacak adımların uluslararası meşruiyet noktasında taşıdığı önemi de fark etmiş görünüyorlar. Bağımsızlıktan bu yana yaklaşık çeyrek asırlık periyoda bakıldığında; bilhassa Azerbaycan, Kazakistan ve Kırgızistan'da demokrasinin önemli bir gündem maddesi olduğunu söylemek mümkün. Ancak henüz demokrasinin asgari şartları noktasında eksiklikler söz konusu. Açıkçası bu ülkelerde demokrasinin yanı sıra otoriter bir iklimi de hissetmek mümkün.²

Bugüne kadar ki genel görünüm Türk Cumhuriyetlerinin demokratikleşme ve liberal-kapitalist dünya sistemine entegre olma isteğiyle yollarına devam ettikleridir. Zengin yer altı kaynaklarına da sahip olan bu ülkelerde serbest piyasa doğrultusundaki reformlar ve batıyla bütünleşme çabaları şu veya bu şekilde süreklilik arz etmiştir. Küreselleşme ve liberalizasyonun belirleyici olduğu soğuk savaş sonrası dünya jeopolitiğinde; tercihin demokrasiden yana olması ve uluslararası toplumla entegrasyonun hedeflenmesi bu genç devletler açısından doğru bir stratejidir. Ancak atılan adımlar henüz gerçek manada demokratik bir sistemi meydana çıkarmış değil. Şu an için Türk cumhuriyetlerindeki görünüm daha çok şekli bir çoğulcu demokrasi şeklinde. Demokrasinin bir süreç, bir kültür olduğu birden bire var olamayacağı gerçeği göz önüne alındığında esasen bu durum çok da şaşırtıcı değildir.

Bu noktada Türk Cumhuriyetlerinde otoriter görünüme kaynaklık eden faktörlerden de bahsetmek gerekir. Bu bağlamda her şeyden önce demokrasiye geçiş süreçlerinin komünist bir arka plan dâhilinde yaşanmakta oluşuna dikkat çekmek gerekiyor. Etkisi halen devam eden komünist arka plan demokratik olmayan bir toplumsallaşmanın da kaynağı durumunda. Bu negatif etkinin ancak bağımsızlık sonrası doğan nesillerin iş başına gelmesiyle zayıflayacağını söylemek de mümkün. Ayrıca Türk Cumhuriyetleri; güvenlik kaygılarının

² Demokrasiye geçiş sürecinde olan bu tarz ülkeler; demokrasi söylemi altında bir takım açık veya gizli nüfuz sağlama politikalarına da maruz kalmaktadırlar. Bu noktada küresel aktör konumundaki devletlerin Orta Doğu ve Orta Asya'ya yönelik yeni politik stratejilerinde daha demokratik rejimler inşa etmek gibi bir söylemin de önemli bir yer tuttuğu belirtilmelidir. Özellikle 2001 yılından bu yana bölgede yaşananlara bakıldığında; başta ABD olmak üzere batılı aktörlerin liberal kapitalist sisteme entegre insan ve iktidar tipleri oluşturma doğrultusunda demokratik bir söylemle bölgede yer almaya çalıştıkları fark edilebilir. Bu şekilde küreselleşmenin dinamikleriyle uyumlu yeni ortaklar oluşturma, küresel pazarla bütünleşecek kontrolleri altında yeni alanlar oluşturma gayreti içinde oldukları söylenebilir. Nihayetinde küreselleşmenin avantajlarından maksimum ölçüde faydalanmak isteyen batılı güçlerin otoriter sistemleri artık gözden çıkardıklarını ileri sürmek de mümkündür (Macit, 2012). Artık iyice belirginleşen bu stratejiden hareketle gerek Kafkasya ve gerekse Orta Asya'da demokrasi eksenli tartışmaların ve gelişmelerin gündemden düşmeyeceği şeklinde bir öngöründe de bulunulabilir.

yoğun, istikrar arayışlarının ön planda olduğu krizlerin ise hiç eksik olmadığı coğrafyaların birer parçası durumundalar. Bu arada bağımsızlık sonrası geçiş süreçlerinde toplumsal bütünleşme ve ekonomik rahatlama için demokrasiyi askıya almanın da sıklıkla başvurulmuş bir yol olduğu bilinen bir gerçek (Mollaer, 2007: 64).

Türk cumhuriyetleri demokrasiye doğru bir geçiş sürecinin henüz başlangıcında olan ülkeler. Demokratik tutumların, geleneklerin ve en önemlisi de toplumdaki demokratik bilinçlenmenin yavaş yavaş boy göstereceği bir gerçek. Her şeye rağmen yapılan anayasaların demokratik esasları da içermekte oluşu ve yavaş yavaş da olsa temel hak ve özgürlükler alanında görülen ilerlemeler sevindirici. Zamanla demokratik siyasal kültürün gelişmesiyle birlikte bu adımların anlam kazanacağı da ortada.

Bu cumhuriyetlerden Azerbaycan, bağımsızlık sonrası dönemde demokrasi ve insan hakları alanında faaliyette bulunan uluslararası örgütlerle yakın ilişki tesis eden, dışarıya en açık ülke görünümünde. Azerbaycan'ın sahip olduğu jeopolitik konumdan ötürü yaşadığı demokrasiye geçiş süreci dünya tarafından da merakla takip ediliyor. Güney Kafkasya gibi sınır aşan etnik sorunların ve çatışmaların yoğun olduğu istikrarsız bir bölge de Azerbaycan'ın sulh ve sükûn içinde olması Türkiye açısından da önemli. Zira her şeyden önce iki ülke arasında bir gönül bağı söz konusu. Çok samimi bir şekilde söylenen “*bir millet iki devlet*” sloganı bu kalbi bağın en net göstergesi. Ayrıca Azerbaycan Türkiye'nin yakın jeopolitik havzasında. Dolayısıyla ülkemiz Azerbaycan kaynaklı sorun ve avantajlarla karşılaşabildiği gibi Azerbaycan'la ilgili problemlerin çözümü noktasında ilk akla gelen ülkelerden biri olmakta.

Yukarıda bahsedilenlerden bu çalışmanın temel problemiğinin Azerbaycan'da demokrasi noktasında gelinecek nokta hakkında demokrasinin başlıca gereklerinden hareketle bir fikir sahibi olmak olduğu anlaşılabilir. Analizlerin demokrasinin olmazsa olmazlarından serbest ve dürüst seçim ilkesi ile temel hak ve özgürlükler ekseninde yoğunlaşacağı baştan belirtilmelidir. Ulaşılabilecek tespitlerin diğer Türk cumhuriyetlerine yönelik bağımsızlık sonrası dönem çalışmalarına da katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

1. DEMOKRASİNİN ASGARİ GEREKLERİ

Yaygın bir şekilde “Halkın halk için halk tarafından yönetilmesi” şeklinde tanımlanan demokrasiyi diğer rejimlerden ayıran karakteristik özellikler olarak; siyasal meşruluğun halk egemenliği ile sağlanması, siyasal iktidarın sınırlı olması, devletin halkın temsilcilerince ve halkın tercihlerine uyumlu bir şekilde yönetilmesi ve temel hak ve özgürlüklerin teminatlı bir şekilde anayasal güvenceye sahip kılınması şeklinde ifade etmek mümkündür.

Tüm bu özelliklerin bir siyasal sistem içinde var olabilmesi için bazı gereklerden (şartlardan) bahsedilmektedir. Demokrasinin işlemesi için hayati önemde olduğu söylenebilecek olan bu gereklerin başlıcaları olarak ise şunlar gösterilebilir (Gözler, 2011: 104, 105; Dursun, 2008: 171-179):

- Seçimlerin serbest (özgür), dürüst (adil) bir şekilde düzenli aralıklarla yapılması
- Muhalefetin iktidar olma şansının ve eleştiri imkânlarının daima mevcut olması
- Temel hak ve özgürlüklerin geniş ve teminatlı olarak tanınması.
- Siyasal erkin gerçek sahibi olan devlet başkanı ya da başbakanın yetkileri bağlamında sınırlı bir iktidarın temin edilmesi. Dikkat edilirse bu noktada “*güçler ayrılığı*” ve “*hukuk devleti*” gibi ilkeler demokrasinin vazgeçilmezleri arasına girmektedir.

Bu gerek ya da şartları sağlayacak düzenlemelerin başta anayasalar olmak üzere pozitif hukuka dâhil edilmesi, asıl önemlisi de uygulanabilmesiyle –ki bunun bir siyasal kültür sorunu olduğu son derece açıktır- bir siyasal sistem demokratik bir nitelik kazanabilir.³ Ancak tekrar etmekte yarar vardır ki bu gerekleri anayasa başta olmak üzere pozitif hukukun içine yerleştirmek demokrasinin işlemesi açısından yeterli değildir. Bu gereklerin az veya çok işlemesi de lazımdır ki işte bu husus siyasal kültürün niteliği ile yakından alakalıdır.

Günümüzdeki hâkim yaklaşım bir ülkede demokrasinin varlığından bahsedebilmek için hiç değilse seçimlerin serbest ve dürüst (adil) seçim ilkeleri dâhilinde gerçekleşiyor olmasıdır. Seçimlerin serbest ve dürüst olmasından kast edilen ise; düzenli aralıklarla (4 ya da 5 yıl), çok partili olarak; “genel oy”, “eşit oy”, “gizli oy” ve “açık sayım” ilkeleri ile yargı

³ Bu noktada demokrasinin normatifliğinden de bahsetmek gerekir. Normatif anlamıyla demokrasiden kast edilen ise idealdeki, olması gereken demokrasidir. Bu yaklaşıma göre; teorideki tanımı, esas ve ilkeleri ile demokrasi, demokratik rejimlerin ulaşmayı düşledikleri bir hedeftir (Gözler, 2011: 103, 104). Demokrasinin asgari gerekleri kapsamındaki şartlar ne kadar iyi işletilirse bu hedefe (normatif demokrasiye) o oranda yakınlaşılabilir. Aslında tüm bu ifadelerden anlaşılacağı üzere bu yorum; demokratik gelişmenin süreç boyutuna ve demokrasinin iyi ama uygulaması zor bir rejim oluşuna işaret etmektedir.

kontrolünde yapılmasıdır. İktidarın bu ilkeler gözetilerek yapılan seçimler yoluyla el değiştirmesi; düşünce ve ifade özgürlüklerinin yerleştiği, çoğulculuğun benimsendiğine dair karine olarak kabul ediliyor. Hatta bu şekilde siyasal iktidarın sürekli olarak seçimlerin galibine barışçı yollardan devredilmesi bir demokrasinin istikrarlı ve güçlü hale geldiğinin göstergesi olarak da ele alınmakta (Ljphart, 2006: 14, 18).

Dikkat edilirse demokrasinin yukarıda bahsedilen gerekleri birbirleri ile bağlantılı hususlardır. Biri olmadan diğerlerinin gerçek anlamıyla işlemesi hemen hemen imkânsızdır. Sözgelimi serbest seçimlerin bir anlam ifade edebilmesi için temel hakların anayasal teminatlarla tanınmış olması büyük önem arz etmektedir. Yine dikkat edilirse bugün muhalefette kalanların yarın iktidar olma yolunu açık tutan da asıl olarak temel hak ve özgürlüklerin teminatlı bir şekilde sistem içinde var olmasıdır. Bu bahise yönelik bir başka örnek olarak da; hukuk devleti ilkesi olmaksızın sadece güçler ayrılığı ilkesiyle iktidarın gücünü dağıtılma ve sınırlandırmanın çok zor olacağından bahsedilebilir (Ljphart, 2006: 14).

2. AZERBAIJAN: GENEL BİR GÖZATIŞ

86.600 kilometrekarelik toprağıyla Güney Kafkasya'nın⁴ en büyük ülkesi olan Azerbaycan, Doğu Avrupa ile Batı Asya arasındaki geçiş noktalarından bir tanesidir.⁵ Sahip olduğu bu köprü konumuna ilaveten dünyanın başlıca enerji merkezlerinden biri haline gelmesi siyasi ve jeopolitik manada önemini daha da artırmıştır. Azerbaycan zengin petrol, doğalgaz ve demir kaynakları sayesinde Avrasya'da yakın gelecekte söz sahibi olabilecek ülkeler arasında gösterilmekte. 2006 rakamlarıyla dünya petrol rezervlerinin % 0,6' s⁶ (yaklaşık 1 milyar tona tekabül ediyor) doğalgaz rezervlerinin ise % 0,7' sine (yaklaşık 1.35 trilyon m³) sahip olan Azerbaycan dünyadaki enerji oyuncuları arasında yerini almış durumdadır (Ayhan, 2008: 981).

⁴ Karadeniz ile Hazar havzası arasında ki bölge Kafkasya olarak ifade ediliyor. Kafkasya bölgesinin güneyinde Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan yer almakta. Bu üç ülke 2004 yılından bu yana Avrupa Birliği'nin (AB) komşuluk politikası kapsamında yer almaktadır (Ayhan, 2008: 980).

⁵ Kafkasya, çoğu stratejiste gören dünyanın merkezi olan Avrasya bölgesinin doğu geçiş kapısıdır. Bu arada bir bilgi notu olarak Avrasya'nın batı geçiş kapısı olarak da Balkanların kabul edildiğini belirtmek faydalı olabilir (Şahin, 2010: 1994).

⁶ Bu rakamlar dünyanın başlıca petrol ihracatçılarından Norveç'in üretimi ile aşağı yukarı aynıdır. Ayrıca 2009 verilerine göre; Azerbaycan'ın günlük petrol tüketimi sadece 60 bin varil iken, üretiminin 1.033 bin varil oluşu da (Ekodialog, 2013) bu ülkenin sahip olduğu petrol rezervinin ekonomik manada sağlayacağı katkının boyutları hakkında somutlaştırıcı olabilir.

Birleşmiş Milletlerce (BM) düzenli olarak hazırlanmakta olan insani kalkınma raporlarına (BMUNDP) göre; nüfusu 10 milyona yaklaşmış olan Azerbaycan'da okuryazar oranı yüksektir ve çoğu eski Sovyet ülkesine nazaran sosyal ve ekonomik gelişmişlik düzeyi ileri konumdadır. Bu noktada Azerbaycan'ın güzel sanatlar ve sahne sanatları gibi alanlarda en ileri Müslüman ülke pozisyonunda olduğunu da belirtmekte fayda vardır.

Azerbaycan'da 18 Ekim 1991'deki bağımsızlık ilanıyla birlikte planlı merkezi ekonomiden dışa açık piyasa ekonomisine geçiş süreci de başlamıştır.⁷ Bu ekonomik yeniden yapılanma süreci doğal olarak bir takım sıkıntıları da beraberinde getirmiştir. Özellikle bağımsızlık sonrası ilk on yıllık periyotta ülkenin bir ekonomik darboğazdan geçtiğini⁸ söylemek yanlış olmayacaktır. Enerji kaynakları sayesinde elde edilen yüksek orandaki yabancı sermaye akışı sayesinde bu sıkıntıların giderek hafiflediği görülüyor. 2011 yılı verilerine göre 10.201 dolara⁹ ulaşan kişi başına düşen milli gelir bu iyiye gidişin somut bir göstergesidir (IMF, 2012). Sahip olduğu zengin enerji kaynakları sayesinde Azerbaycan'ın gayrisafı milli hasılasının sürekli ve hızlı bir şekilde artacağı tahmin edilmektedir.

Azerbaycan'ın dışa açık demokratik bir ülke olma isteğinin belki de en net göstergesi bağımsızlık sonrası izlediği dış politikadır. Avrupa Birliği (AB) ve NATO ile kısa bir zaman dilimi içinde yakın ilişkiler kurması diğer Türk cumhuriyetlerine göre önemli bir farklılıktır. 1992 yılında Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'na¹⁰ (AGİT), 2001 yılında dünyadaki demokrasi ve insan hakları alanındaki en etkili uluslararası kuruluş olarak kabul edilen Avrupa Konseyi'ne üye olan Azerbaycan bugün itibarıyla Türkiye'den sonra batı dünyası ile en bütünleşik durumdaki Türk devleti konumundadır. Bu arada nüfusunun % 90'ını Azeri Türklerinin oluşturduğu ülkenin Türk dünyası ile de yakın ilişkiler içinde olduğunu belirtmek gerekir.¹¹

⁷Küresel ekonomiye entegre olma amacı doğrultusunda Azerbaycan tarafından atılan ilk adım olarak 1992'de gerçekleştirilen Uluslararası Para Fonu (IMF) üyeliği gösterilebilir.

⁸Yaşanan ekonomik darboğazı birçok parametreden hareketle somutlaştırmak mümkündür. Sözelimi enflasyon oranlarına göz atıldığında 1995 yılında Azerbaycan'daki enflasyon oranı % 411,8' iken 2004'de bu oran sadece % 6,7'olmuştur (Gürbüz ve Karabulut, 2009: 37,38). Bu istatistik aynı zamanda Azerbaycan ekonomisindeki gidişatı da özetleyici bir niteliktedir.

⁹Bahsedilen milli gelir oranı satın alma gücü paritesi bağlamındadır.

¹⁰1975 yılında kurulan AGİT'in hedefleri arasında uluslararası işbirliğini artırma ve demokrasiyi geliştirme de yer almaktadır. Bu kapsamda katılımcı devletlerin demokratikleşmesi, hukukun üstünlüğü ve insan haklarına saygı gibi alanlarda ilerlemesi için destek ve yardımda bulunmaktadır.

¹¹ Azerbaycan Türkoğlu'un ve Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi'nin (Türk Keneşi / Türk Konseyi) aktif bir üyesidir.

Azerbaycan’da bağımsızlık sonrası siyasal sistem noktasındaki tercih; güçler ayrılığına dayalı bir demokrasi doğrultusunda olmuştur. 1995 Anayasasıyla da güçler ayrılığı ilkesine dayalı demokratik bir siyasal sistem hukuki ve siyasi manada oluşturulmuştur. Bu anayasada demokratik siyasal sistemi işletecek hükümet sistemi olarak da yarı-başkanlık sisteminin benimsendiği görülmekte (Gönenç, 1998: 199, 200). Bu tercih neticesinde siyasal sistem içindeki en güçlü aktör de halk tarafından seçilen cumhurbaşkanı olmuştur.¹²

Azerbaycan’ın bağımsızlık sonrası dönemde kendini içinde bulduğu çevresel şartlar açısından talihsiz bir ülke olduğunu söylemek mümkündür. Bulduğu coğrafya soğuk savaş sonrası oluşan jeopolitik boşluğun olumsuz etkilerinin fazlasıyla hissedildiği bir bölgedir. Azerbaycan savaş ve istikrarsızlığın kol gezdiği bir jeopolitiğin parçası olarak demokrasi inşasına girişmiştir. Bu ülkenin bağımsızlığını kazandığı 18 Ekim 1991’den bugüne; savaşın, askeri darbelerin, enerji kaynaklarına dayalı çekişmelerin ve demokratik bir siyasal sistem kurma gayretlerinin iç içe olduğu karmaşık (fırtınalı) bir siyasal sürecin içinden geçtiği görülmüyor.

Demokratikleşme sürecini olumsuz etkileyen önemli bir husus olarak Azerbaycan’a ait Karabağ bölgesine Ermenistan kuvvetlerinin saldırmasıyla başlayan savaş sürecinden ayrıca bahsetmek gerekir. Zira, savaş ortamının ülkenin demokratikleşme ve batı ile entegrasyon noktasındaki iyiniyetli çabalarını zayıflatıcı bir zemin yarattığını söylemek mümkündür. Bu hususu biraz daha açmak gerekirse; Azerbaycan 21. yüzyılın eşiğinde toprakları resmen işgal altında tutulan bir ülke olarak; milli onuru yıkık, demokrasinin bayraktarlığını yapan uluslararası toplumdan umduğunu bulamayan¹³ ve devamlı güvenlik endişesi içinde olan bir ülke konumuna sürüklenmiştir. Böyle bir ortamda demokratikleşmesi amaçlanan siyasal

¹² Bilindiği üzere halk tarafından seçilen yetkileri geniş bir cumhurbaşkanı yarı başkanlık sisteminin başlıca karakteristiğidir. Azerbaycan’da cumhurbaşkanına tanınan geniş yetkilere birkaç örnek vermek gerekirse; ilk olarak cumhurbaşkanının bakanlar kurulunun hem hukuki hem de fiili manada başkanı oluşundan bahsetmek gerekir. Bu arada Azerbaycan’da başbakanı belirleme yetkisi de cumhurbaşkanına aittir. “Güçleştirici Veto” yetkisi sayesinde yasa çıkarma sürecinde de belirleyici konumda olan cumhurbaşkanının, imzalandığı gün yürürlüğe girebilen yasa gücünde kararname çıkarma gibi tek başına kullandığı sıra dışı bir yetkisi de söz konusudur. Ayrıca Azerbaycan Cumhurbaşkanı parlamento onayı olmadan da hükümet adına olmak kaydıyla uluslararası antlaşma yapabileceği gibi bir yetkinin de sahibidir (bkz. Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası md. 109).

¹³ Uluslararası toplumun Ermenistan’ın Azerbaycan topraklarını işgal etmesi karşısında ciddi bir karşı duruş sergilememesi sonucu bir hayal kırıklığı olduğu ve bu durumun da Azerbaycan’ın demokratikleşme adımlarını sekteye uğratan faktörler arasında yer aldığı söylemek mümkündür. Çünkü bu durum duygusal ve tepkisel politikalara kapı aralayarak batılı kurumlara olan güveni azaltmış, karşılıklı işbirliği çabalarında bir isteksizliğe sebep olmuştur. Ayrıca işgal sorununun batılı platformlarda sürüncemede kalmasının demokrasinin inşasından daha önemli sorunlar olduğu şeklindeki psikolojiyi de körüklediği söylenebilir.

kültür, tehdit algılamasına dayalı olarak biçimlenmesini sürdürmüştür. Azerbaycan'ın ancak 1994 yılında Ermenistan ile yapılan ateşkesin ardından; işgale uğramanın ve enerji için hâkimiyet mücadelesi sürdüren hegamonik güçlerin yakın ilgisinden kaynaklanan bir tedirginlikle ve çok temkinli olarak iç siyasete odaklanmaya başladığı söylenebilir. Bu şartlar altında demokratik esasları da içeren 1995 Anayasasının yapılması önemli bir başarı olarak değerlendirilebilir. Hemen ifade edilmelidir ki 1995 Anayasası'na buraya kadar değinilen sosya-psikolojik ve jeopolitik sıkıntılar yansımasıdır. Buna örnek olarak, anayasada siyasi istikrara önem veren güçlü bir yürütme organı tesis edilerek iplerin güçlü cumhurbaşkanına teslim edilmiş olması gösterilebilir (Gönenç, 1998: 194).

3. AZERBAJCAN'DA DEMOKRASİ ADINA YAŞANANLAR

Azerbaycan'da bağımsızlık sonrasında demokrasinin gerekleri bağlamında yaşananlara değinmeden önce bu ülkedeki demokratik arka plana dair bazı tespitlerden bahsetmek yerinde olacaktır.

Bir kere her şeyden önce Azerbaycan'da 1918-20 yılları arasında demokratik bir cumhuriyetin hüküm sürmüş olması göz ardı edilmemesi gereken bir husustur. Buradan hareketle Azerbaycan'ın demokrasi bağlamında diğer Türk cumhuriyetlerine oranla daha pozitif bir tarihsel arka plana (birikime) sahip olduğunu söylemek mümkün. 28 Mayıs 1918'de Mehmet Emin Resulzade (1884-1955) önderliğinde kurulmuş olan "Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti", millet egemenliğine dayalı bir siyasal sistem üzerine inşa edilmiştir (Aslanlı, 2003). Feodal bir düzen (çarlık Rusya'sı) içinde yaşamakta olan doğulu ve Müslüman bir toplumda; 1918 gibi oldukça erken olduğu söylenebilecek olan bir tarihte demokratik bir cumhuriyetin kurulmuş olması özgürlükçü, eşitlikçi ve batıcı milliyetçi bir entelijensiyanın sahne alması ile alakalıdır. Mehmet Emin Resulzade, Ağaoğlu Ahmet gibi aydınların önderliğindeki bu jenerasyon gazete ve dergiler vasıtasıyla Azerbaycan kamuoyunda etkili olmuştur.¹⁴ 28 Nisan 1920'de Sovyet işgaliyle yarım kalan bu demokratik teşebbüsün tüm 20. yüzyıl boyunca yarım kalan bir rüya (ya da teşebbüs) olarak çok sayıda

¹⁴ Milliyetçi ve demokrat kişiliğiyle tanınan düşünür ve siyaset adamı Mehmet Emin Resulzade önderliğinde kurulan Azerbaycan Cumhuriyeti, Nisan 1920'de Azerbaycan'ın komünist kızıl ordu tarafından işgal edilmesiyle yıkılmış; yerine Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti kurulmuştur. SSCB'ye zorunlu iltihakla birlikte ülkedeki demokratik toplumsallaşmanın yerini komünist rejim altında totaliter bir toplumsallaşma almıştır (Mollaer, 2004: 66).

Azerbaycanlının siyasal toplumsallaşmasında etkili olduğunu söylemek bir abartı olmayacaktır.

Yirminci yüzyılın başlarında yaşanan ve demokratik boyutuyla da milli hafızada iz bırakmış olan tüm bu gelişmelerin; aynı yüzyılın son çeyreğinde SSCB’de baş gösteren demokrasi ve bağımsızlık hareketleri esnasında Azerbaycan’ın ön plandaki ülkelerden biri olmasında etkili olduğu söylenebilir. Nitekim SSCB’deki ilk muhalif kuruluşlardan biri olan Azerbaycan Halk Cephesi (AHC) 1988 yılında Mehmet Emin Resulzade’nin demokratik cumhuriyet fikrini rehber edinmiş Alimler Cemiyeti’nin girişimleriyle Bakü’de kurulmuştur.¹⁵ Âlimler Cemiyeti’nin yirminci yüzyıl başlarındaki demokrasi taraftarı milliyetçi çizginin devamı niteliğinde entelektüel bir topluluk olduğunun altı çizilmelidir. Dolayısıyla AHC’de sadece bir bağımsızlık örgütü konumunda olmayan, demokrasi bilinci toplumun üstünde entelektüel bir topluluk vasfına da sahip bir siyasal organizasyondur.

Nitekim bu ocaktan yetişen ve 7 Haziran 1992’deki seçimi kazanarak yeni kurulan Azerbaycan Cumhuriyeti’nin ikinci Cumhurbaşkanı olan¹⁶ Ebülfez Elçibey’de (1938-2000) kısa süren iktidarında milli iradeye saygıyı ön plana alan, demokratik siyasal kültüre katkıda bulunan bir devlet adamı profili çizmiştir. Elçibey’in iki yılı bulmayan cumhurbaşkanlığı döneminde; başta Milli İstiklal Partisi’nin faaliyetleri olmak üzere sert muhalefete dahi tolerans gösterilmesi, ivedi bir şekilde AGİT başta olmak üzere birçok uluslararası kuruluşu Azerbaycan’ın katılımının sağlanması ve çıkarılan yasaların demokrasi ile çelişmemesine özen gösterilişi¹⁷ demokrasi adına olumlu gelişmelerdir. Bu arada siyasal sistemin demokratikleşmesi için neler yapılması gerektiği Elçibey döneminde ülke gündeminden düşmeyen tartışma konularından bir tanesi olmuştur. Hatta Karabağ’daki çatışmaların ülke gündemini belirlediği zamanlarda dahi parti içi demokrasi konusu gündemde yer bulabilmektedir. Tüm bunları AHC üyesi elitlerde Mehmet Emin Resulzade etkisiyle yer

¹⁵ AHC’nin sahneye çıkması aynı zamanda siyasal çoğulculuğun da yaklaşık yetmiş yıllık bir aradan sonra tekrar başlangıcı olmuştur. Bu atmosfer içinde Azerbaycan’da Komünist Parti haricinde kurulan ilk siyasal parti ise 1989’da kurulan Sosyal Demokrat Parti’dir.

¹⁶ AHC’nin başkanı olarak bağımsızlık hareketine liderlik etmiş olan Ebulfez Elçibey bağımsızlık sonrası dönemdeki ilk Cumhurbaşkanı değildir. Bağımsızlık ilan edildiği esnada Azerbaycan Komünist Partisi birinci sekreteri olan Ayaz Muttalibov ilk cumhurbaşkanı olmuştur. Muttalibov’un Hocalı katliamının ardından 1992 yılında istifa ederek ülkeyi terk etmesi sonrasında yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerini ise Elçibey kazanmıştır.

¹⁷ 1992’de çıkartılan siyasi partiler yasasından Elçibey dönemindeki demokrasiye iyi başlangıcın bir örneği olarak bahsedilebilir. Bu yasa devrin şartlarına göre hiç de fena değildir ve siyasi partileri demokrasinin temel taşı olarak gören bir niteliğe sahiptir. Bu noktada hatırlatmak gerekir ki; bir ülkedeki siyasi partiler yasası demokratik siyasal sistemin varlığı açısından büyük önem taşımaktadır. Siyasi partiler yasasının taşıdığı nitelik bir ülkedeki parti sistemi ve parti içi demokrasinin durumunu dahi etkilemektedir.

etmiş olan demokrasi özlemiyle de açıklamak mümkündür. Netice itibariyle Elçibey döneminde demokrasi adına umut verici ve çoğu eski Sovyet ülkesine göre ileri düzeyde bir demokratik başlangıcın Azerbaycan’da sağlandığı söylenebilir.

Azerbaycan’da demokrasiye yönelik yukarıda özetlenen pozitif hususlarla çelişen ve demokrasi doğrultusunda atılan hukuki ve siyasi adımların işlevselliğini azaltan tarihsel ve sosyolojik unsurlarda söz konusudur. Bu bağlamda ilk olarak demokrasinin inşası için gerekli elit eksikliğinden bahsedilebilir. Bu eksikliğin esas manada Azerbaycan’ın komünist geçmişiyle alakalı bir miras olduğu söylenebilir. Dolayısıyla 1992’de demokratik bir devlet inşa etmek için Elçibey önderliğinde kollar sıvanmışken, ardından Haydar Aliyev tarafından batılı demokratik bir ülke olma hedefi doğrultusunda adımlar atılırken demokratik bir toplumsallaşma yaşamamış, dolayısıyla demokratik bilinci düşük kadrolar ekseriyetle işbaşındadır.¹⁸ Bu eksikliğin demokrasiye geçiş sürecinde git-gellere (dalgalanmalara) yol açan faktörlerden biri olduğunu söylemek de mümkündür.¹⁹ Bu noktada doksanlı yılların başında Azerbaycan’daki çevresel şartların da demokrasi yolculuğunu kolaylaştıracak nitelikte olmadığını tekrar etmekte yarar vardır. Savaş, enerji mücadelesi, komşu ülkelerdeki karışıklıklar, demokratik elit eksikliği derken Azerbaycan’daki demokrasiye geçiş süreci çoğu kez batı ile uyumlu ılımlı otoriter bir görünüme bürünebilmiştir (Macit, 2012: 40).

Azerbaycan’ın üçüncü cumhurbaşkanı olan Haydar Aliyev (1923-2003) dönemini bu tespitler ışığında ele almak faydalı olacaktır. Artan sıkıntılar karşısında tecrübesine güvenilen bir lider olarak devrin cumhurbaşkanı Elçibey tarafından Haziran 1993’te Bakü’ye davet edilen Haydar Aliyev aynı yılın Ekim ayından itibaren ipleri tamamen eline almıştır. Haydar Aliyev’in ilk iş olarak Ermenistan’la ateşkes imzalayarak savaşı durdurması ve ardından da hiç de fena bir anayasa olmayan 1995 Anayasasını yürürlüğe sokması başarılı bir stratejist olduğunu göstermekte. 1995 Anayasası için yapılan referanduma katılım oranı % 86’olmuş; % 91,9 oranındaki evet oyu neticesinde bu anayasa yürürlüğe girmiştir. Anayasa; temsil ilkesi

¹⁸ Bu süreçte başrolde olan Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev’in yaşadığı toplumsallaşmadan hareketle bir somutlaştırma yapılabilir. Demokratik bir devlet oluşturma misyonunu Elçibey’den devralmış olan Aliyev vaktiyle Sovyet sistemi içinde önemli görevler üstlenmiş üst düzey bir politikacıdır. 1969-1982 yılları arasında SSCB Komünist Partisi’nin birinci sekreteri olan Haydar Aliyev 1982 -1987 arasında da politbüro üyeliği yapmıştır.

¹⁹ Siyasal toplumsallaşma ile sergilenen siyasal tutum ve davranışlar arasında güçlü bir ilişki olduğu açıktır. Az veya çok demokratik bilince sahip bir elitin de olmadığı demokrasiye geçiş süreçlerinde, geçmişte yaşanan siyasal toplumsallaşma doğrultusunda atılan adımlar neticesinde zaman zaman sıkıntılar kaçınılmaz olmaktadır. Gürcistan, Ukrayna ve Kırgızistan’da yaşanan renkli devrimler, Beyaz Rusya ve hatta zaman zaman Rusya Federasyonu’nda karşılaşılan demokratik gerileyişler en azından demokratik bir elitin olmamasının yarattığı aksaklıkların tüm Sovyet coğrafyasında önemli bir sorun olduğunu gösteriyor.

(Anayasa md.1 ve 6), halk egemenliği prensibi (Anayasa md.2) güçler ayrılığı prensibi (Anayasa md.7), demokratiklik (Anayasa md.7) gibi çoğulcu ve sınırlı demokrasinin varlığı açısından hayati önem taşıyan ilkelere dayanmaktadır. Siyasal sistem devletin üç temel gücünden “yürütme” ön planda olacak şekilde biçimlendirilmiş; yürütme gücü de halk tarafından seçilecek cumhurbaşkanının kontrolüne bırakılmıştır (Anayasa md 99). 1995 Azerbaycan anayasasında; anayasa yargısı (Anayasa md.130) ve yargı kontrolünde seçim yapılmasına da yer verilmiş (Anayasa md.86) olması demokrasi adına önemli artılardır. Bu anayasada referandum (halkoyu) uygulamasının da geniş bir şekilde yer aldığı görülmektedir. (Anayasa md.3)

1995 Azerbaycan Anayasasında temel hak ve özgürlüklerin de ayrıntılı bir şekilde yer aldığı görülüyor. Anayasanın ikinci kısmının üçüncü bölümünde sayılan hak ve özgürlükler eski Sovyet ülkelerinde yapılan birçok anayasaya göre (sözelimi Kafkasya ve Orta Asya’daki anayasalardan) ayrıntılıdır. Uluslararası temel insan hakları sözleşmelerinde yer alan hak ve özgürlüklerin anayasaya itina ile aktarıldığını söylemek de mümkün (Gönenç, 1998: 197). Anayasanın 12, 26, 60 ve özellikle de 71. maddesinde temel hak ve özgürlüklere yönelik ciddi garantiler de söz konusu. Demokratik siyasal kültürdeki yetersizliğe karşın bağımsızlık sonrası (demokrasiye geçiş döneminde) yapılan ilk anayasada demokratik ülke anayasalarındaki standarda yaklaşılmış olması önemli bir başarıdır. Bu hususu demokratik siyasal geleneklerin oluşması açısından doğru bir başlangıç ve ciddi bir iyi niyet gösterisi olarak değerlendirmek de mümkün.

Ancak anayasal alandaki bu olumlu başlangıcın pratiğe pek yansıdığı söylenemez. Haydar Aliyev döneminde bilhassa seçim sathı mahalline girilmesiyle birlikte; başta basın, gösteri ve ifade özgürlükleri olmak üzere medeni ve siyasi hakları kullanmanın muhalefet açısından zorlaştığı söylenebilir. Siyasal hayatın olağan akışı içinde de yönetime eleştiride bulunmanın dahi kısıtlandığı dönemlerden de bahsedilebilir. Özellikle muhalif siyasi gruplara ve bağımsız medyaya yönelik tutuklama ve kısıtlamalar zaman zaman uluslararası insan hakları kuruluşlarının da gündemine oturmuştur (Mollaer, 2004: 73). Yine siyasi parti kapatmaları da Azerbaycan’ın demokrasi noktasındaki iyi niyetli çabalarına gölge düşürmüştür.²⁰

²⁰ Bir örnek vermek gerekirse Azerbaycan Adalet Partisi’nden (AAP) bahsedilebilir. 1995’de İçişleri Bakanlığınca kapatılan bu parti yoğun iç ve dış baskılar sonucu 2000 yılında açılmıştır (Aslanlı, 2003).

Haydar Aliyev döneminde temel hak ve özgürlüklerin tam olarak işletilememesi nedeniyle serbest - dürüst seçim ve muhalefetin iktidar olma şansının muhafaza edilmesi gibi hususlarda ciddi sıkıntılar yaşandı. Bu durum iktidar ile muhalefet arasında kaynak ve imkânlar açısından büyük eşitsizliğe yol açmıştır. Bu tabloya diğer Kafkas ülkelerinde olduğu gibi konsensüs ya da görüşme kültürünün olmamasının eklenmesiyle iktidar – muhalefet arasındaki kutuplaşmanın kronik bir hal aldığı söylenebilir (Ergun, 2007: 70, 72). Yine Haydar Aliyev döneminde oyların sayımı sırasında anayasadaki dürüst seçim ilkesine gölge düşüren anti demokratik uygulamalar yapıldığı uluslararası gözlemciler tarafından da gündeme taşınan bir konudur (Aslanlı, 2003; Ergun, 2007: 72). Ebulfez Elçibey'in % 59'luk oy oranıyla kazandığı 7 Haziran 1992 tarihli Cumhurbaşkanlığı seçiminin serbest ve dürüst seçim ilkeleri bağlamında uluslararası toplumca iyi bir başlangıç olarak değerlendirildiği göz önüne alındığında Haydar Aliyev döneminde en azından seçimlerin daha demokratik bir şekilde gerçekleşmesinin önemli bir beklenti olduğu da belirtilmelidir (Altstadt, 1997'den Ergun, 2007: 73).

Azerbaycan'da Haydar Aliyev dönemiyle birlikte belirginleşen bu sıkıntıların demokrasiye geçiş süreci içindeki hemen her ülkede bir şekilde yaşanacağını da ifade etmek gerekir. Yukarıda dile getirilen olumsuzluklar yıllarca demokrasi ile idare edilen bir ülkede yaşandığı takdirde gerçekten şaşırtıcı olacaktır. Meseleye bu açıdan yaklaşıldığında geçiş sürecindeki Azerbaycan için yapılabilecek en sağlıklı eleştiri demokratik aksaklıkların düzeyi ile ilgili olabilir.²¹

Azerbaycan'ın dördüncü cumhurbaşkanı olan İlham Aliyev'in iktidar döneminde ise iyiye doğru bir gidişten bahsetmek mümkün. İlham Aliyev Azerbaycan'ın dördüncü Cumhurbaşkanı olarak 15 Ekim 2003 yılında yapılan cumhurbaşkanlığı seçimiyle işbaşına geldi. İlham Aliyev'in birinci dönemi serbest ve dürüst seçim bağlamında yoğun eleştirilere

²¹ O halde “bu gibi sorunlarla daha az karşılaşılabilir” tarzındaki analizlerin daha gerçekçi ve yapıcı olacağını söylemek mümkündür. Tam bu noktada “demokrasiye geçiş sürecindeki hükümet sistemi tercihi acaba yarı başkanlık sistemi değil de parlamentarizm olsaydı demokratik aksaklıklar daha mı az olurdu?” şeklindeki bir soru da akla gelmektedir (Mollaer, 2004: 69). Şöyle bir düşünüldüğünde güçlü cumhurbaşkanı (yürütme) ile demokrasiye geçiş sürecini idare etmeye çalışan ülkelerde; uzlaşmacı demokratik siyasal kültür, çoğulculuk ve yargı bağımsızlığı henüz yerleşik olmadığından devlet başkanının siyasal hayattaki ağırlığının giderek artmasının (Başkancılığa kayış) oldukça büyük bir ihtimal olduğu fark edilebilir. Yine bu faktörlerin etkisiyle çok partili düzenin de fiilen tek partili bir hale dönüşmesi şaşırtıcı bir gelişme olmayacaktır. Ayrıca çoğulculuk yerleşmediği için kohabitasyon şartlarının da oluşmadığı bir siyasal iklimde yarı-başkanlık sisteminin demokratik bir işleyişi sahne olma şansı ya da en azından siyasal kültürü demokratik bir şekilde besleme gücü düşük olabilir.

sahne olmuştur²² 2008 yılında başlayan ikinci döneminde ise bu meyandaki eleştirilerin giderek azaldığı görülüyor. Zira uluslararası toplumun eleştirileri dâhilinde demokratik adımlar atılmaya başlamış, demokrasi bağlamında bir iyiye gidiş kendini hissettirmiştir.²³ Bu dönemde 2008 Cumhurbaşkanlığı Seçimi ve 2010 Genel Seçimlerinde serbest ve dürüst seçimin gerekleri noktasında ciddi bir gayret göze çarpıyor.²⁴ Batılı demokratik kurumlarla yoğunlaşan ilişkilere de bakarak İlham Aliyev'in ikinci dönemi ile birlikte Azerbaycan'da demokratikleşme bağlamında bir yeniden yükselişin, başka bir ifade ile normatif demokrasiye yakınlaşma sürecinin başladığı söylenebilir (Economist, 2013).

Azerbaycan'ın demokrasi noktasında geldiği noktaya yönelik son olarak demokratikleşmeye ilişkin karşılaştırmalı ülke çalışmaları yapan uluslararası kuruluşların yayınladıkları endekslere göz atmak faydalı olabilir.²⁵ Bu sahada Dünya çapındaki en büyük bağımsız ve saygın kuruluş olarak kabul edilen Freedom House'un en son yayınladığı siyasi özgürlükler cetvelinde Azerbaycan 17 puanla oldukça gerilerde²⁶ (FH, 2013). Küresel

²² İlham Aliyev'in ilk cumhurbaşkanlığı dönemindeki; 2003 cumhurbaşkanlığı ve 2005 parlamento seçimlerinin serbest ve dürüst seçim ilkeleri noktasında önemli eksiklikler taşıdığı şeklindeki iddialar uluslararası kuruluşlarca da paylaşılmıştır. Sözgelimi AGİT'e bağlı Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Bürosuna (AGİT/ODIHR) göre özellikle 2005 genel seçimlerinde serbest ve dürüst seçim noktasında önemli eksiklikler yaşanmıştır.

²³ Yine AGİT'e bağlı Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Bürosu (AGİT/ODIHR) ve Avrupa Parlamentosu (AP) hem 2008 cumhurbaşkanlığı hem de 2010 genel seçimleri açısından eleştiri dozajını düşürerek olumlu gelişmeleri içeren raporlar yayınlamışlardır. Artık uluslararası örgütlerin raporlarına Azerbaycan'daki seçimlere yönelik olumlu eleştirilerin de dâhil olmasında; muhalefetin propaganda yapma imkânlarıyla, oyların açık sayım ve dürüst ilanı hususlarındaki iyileştirmelerin etkisi büyüktür. Nitekim bu seçimi takip eden AGİT/ODIHR, AP ve Avrupa Konseyi gözlemcileri tarafından yapılan ortak açıklamada Azerbaycan'da serbest ve dürüst seçimler noktasında yapılacak daha çok şey olmakla birlikte önemli gelişmeler sağlandığı belirtilmektedir. Benzer bir yorum ve kutlamada ABD'den gelmiştir (NTVMSNBC, 2008).

²⁴ 2010 yılında yapılan ve 23 partinin katıldığı genel seçimlerden hareketle Azerbaycan'daki başlıca siyasi partiler olarak: İlham Aliyev'in "Yeni Azerbaycan Partisi", ülkedeki neredeyse tüm partilerin kaynağı konumundaki "Azerbaycan Halk Cephesi Partisi", "Vatandaş Hemreliği Partisi", "Komünist Parti", Resul Guliyev'in "Azerbaycan Adalet Partisi", İtibar Mehmedov'un "Azerbaycan Milli İstiklal Partisi" ve İsa Kamber'in "Müsavat Partisi"nden bahsedilebilir. Bu arada 2010 Genel Seçimlerinde bir seçim bloklaşmasının yaşandığından da bahsetmek gerekir: YAP merkezli "Yeni Azerbaycan Bloğu" ve Müsavat Partisi merkezli "Bizim Azerbaycan Bloğu". Bu gelişme uzlaşmacı demokratik siyasi kültür açısından iyiye doğru bir işaret olarak değerlendirilebilir. Şu anda iktidarda bu seçimde % 62.4 oranında oy alan YAP bulunuyor. % 10.8 oy alan Azerbaycan Halk Cephesi partisi ise ana muhalefet partisi konumunda.

²⁵ Uluslararası örgütlerce hazırlanan indeks çalışmalarında ölçüt olarak kullanılan bazı parametrelerden bahsedilebilir. Bu parametrelerin başlıcaları; seçimlerin serbest ve dürüst olarak gerçekleştirilmesi, temel hak ve özgürlüklerin kullanılabilirliği ve siyasal katılma imkânlarının durumudur. Bu parametrelerden hareketle yapılacak analizlerin siyasi ve sivil (medenî) özgürlüklerin durumunu yansıtacağı düşünülmektedir. Hemen belirtmeliyiz ki; bu endeksler hazırlanırken demokratikliğin düzeyini belirlemek için kullanılan evrensel ölçüm kriterleri ise henüz söz konusu değildir.

²⁶ Bu cetvelde ülkelere 0 ile 60 arasında değişen puanlar veriliyor. Tam puan 60. Bazı ülkelerin puanları şu şekilde: İsveç (60), Lüksemburg (60), Norveç (60), Hollanda (59), İspanya (57), İngiltere (56), ABD (55), Güney Kore (50), Brezilya (47), Sırbistan (42), Türkiye (36), Venezuela (24), Kazakistan (21), Türkmenistan (6), Sudan (4) (FH, 2013). Ülkemizin bunca yıllık demokrasi tecrübesine rağmen bu endekste 36 puanla vasat bir

Demokrasi Platformunun indeksinde ise otoriter rejimler kategorisinde yer alıyor (DRA, 2012). Azerbaycan Ekonomist dergisinin hazırladığı endekste ise 3.31 puanla 129. sırada (Economist, 2013). Bu sonuçlar Azerbaycan'ın son yıllardaki iyiye gidişe rağmen henüz; ifade özgürlüğü başta olmak üzere sivil özgürlükler noktasında istenilen düzeyde olmadığına işaret ediyor.

SONUÇ

Azerbaycan'da demokrasiye geçiş sürecinin ele alındığı bu çalışma sonucunda ortaya çıkan başlıca sonuç; bu ülkenin bağımsızlık sonrası dönemde içinde olduğu tüm olumsuz çevresel şartlara rağmen bir batılı demokrasi oluşturma noktasında ilerlemekte olduğudur. Ulaşılan bir başka sonuç olarak ise; bu süreçte medeni ve siyasi hak ve özgürlüklerin kullanılması noktasında ciddi sorunlar yaşandığıdır. Bunun siyasi hayata başlıca yansıması ise serbest ve dürüst seçim ilkelerinin gereğince uygulanamaması olmuştur. Demokrasi noktasındaki samimi duruşa, tüm iyi niyete rağmen bu tarz aksaklıkların yaşanmasının asıl olarak demokratik siyasi kültür noktasındaki yetersizlikle alakalı olduğu söylenebilir.

Serbest ve dürüst seçim noktasında ilerlemenin “tecrübe” ve “bilinçlenme” ile yakın ilişkisi olduğu söylenebilir. Bir başka ifade ile bu ilkeler uygulandıkça işlerlik kazanabilmektedir. Serbest ve dürüst seçim konusunda Azerbaycan 2008 yılından bu yana çitayı devamlı yükselten bir ülke görünümünde. Daha iyi olma açısından Avrupa Konseyi ile olan ilişkilerin artırılması önerilebilir. Özellikle bu konseye bağlı bir kuruluş olan “Venedik Komisyonu” yla bu noktada yapılacak işbirliği ilerlemeyi daha hızlı ve nitelikli hale getirebilir.

Azerbaycan'da en son yapılan 2008 Cumhurbaşkanlığı seçimini önemli bir milat olarak kabul etmek mümkündür. Azerbaycan'ın bu seçimle beraber serbest ve dürüst seçim noktasında eleştirilerin yanında övgüler de almaya başladığı görülüyor. Önümüzdeki sonbaharda (9 Ekim 2013) yapılacak Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin bu olumlu gidişatın devam edip etmeyeceği noktasında bir fikir vereceği söylenebilir. Hemen ifade edilmelidir ki önemli bir jeopolitiğe sahip olan Azerbaycan tüm dünyanın dikkatle takip ettiği bir ülke. Daha şimdiden BM, AGİT, AB ve Avrupa Konseyi 9 Ekim'de yapılacak Cumhurbaşkanlığı seçimi için gözlemci heyeti göndereceklerini açıklamış durumda. Tekrar aday olan Azerbaycan

konumunda oluşu ve eski bir doğu bloğu ülkesi olan savaş yorgunu Sırbistan'ın dahi gerisinde bulunması ise düşündürücü.

Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in son zamanlarda batılı ülkelere olan temaslarını sıklaştırdığı ve Azerbaycan'da demokratik ilerlemenin hızlanacağı yönünde demeçlerde bulunduğu görülüyor.²⁷

Bu çalışmada uzlaşmacı demokratik siyasal kültüre birden bire ulaşılamayacağı sık sık vurgulandı. Azerbaycan bir yana komünizmle hiç tanışmamış, modernleşme neticesinde demokrasiye geçiş süreci yaşayan bir ülkede dahi hukuken ve yapısal olarak demokrasinin ilke ve nitelikleri siyasal sisteme entegre edilse bile demokrasi çarklarını çevirecek siyasal kültürün oluşması zor ve sıkıntılı bir süreç olacaktır.

Siyasal kültürün demokratikleşmesi için her şeyden önce demokratik süreçlerde kesinti olmaması (sürekliliğinin sağlanması) büyük önem arz etmektedir. Azerbaycan gibi bir ülkede bunun sağlanması için iktidarın muhalefetin eleştirilerine saygı duyması (ılımlılık), muhalefetin de hükümete karşı daha olumlu (yapıcı) yaklaşması önemli bir etken olacaktır. Demokratik siyasal kültüre giden yolda Azerbaycan'a yönelik bir diğer öneri olarak da; eğitim kurumu aracılığıyla demokrasi ve insan haklarını birey toplumsallaşmasının önemli bir unsuru haline getirecek politikalara yönelmesinden bahsedilebilir.

Azerbaycan'da 1995 Anayasası ve çıkartılan birçok yasa ile zaten biçimsel manada demokrasi oluşturulmuştur. Uluslararası planda ise Azerbaycan tüm önemli uluslararası insan hakları belgelerini imzalayan ve milli hukukuna yansıtmaya çalışan iyi niyetli bir ülke pozisyonundadır.²⁸ Bunlara ek olarak; ülkedeki kentli görünüm, ekonomik gelişmenin sürmesi, eğitim istatistiklerindeki yükseliş, Avrupa Konseyi ve AB başta olmak üzere uluslararası örgütlerle kurulan yakın ilişki ve en önemlisi de Arap ve Ortadoğu ülkelerindeki gibi bir monarşi ve tutuculuk geleneğinin olmaması Azerbaycan'ı demokratikleşme açısından avantajlı kılan özelliklerdir.

²⁷ Uzun yıllar Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi'nde Azerbaycan delegasyonunun başkanlığını da yapmış olan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, Mayıs 2013'de Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi Başkanı Jean Claude Mignon'la olan görüşmesinde, Azerbaycan'ın demokrasi ve insan hakları alanında ilerlemesini sürdüreceğini dile getirmiştir. Mignon ise Azerbaycan'ın geçiş sürecindeki bir ülke olarak Avrupa Konseyi'ne üye olmasından, Avrupa değerleri noktasında önemli adımlar atmasından ve önemli insan hakları sözleşmelerini kabul etmesinden övgüyle bahsetmiştir. Bu görüşmede Mignon'un Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi'nce kabul edilen 1917 numaralı karara atıfta bulunarak ifade ve toplantı özgürlükleri noktasında yeni adımlar beklidiklerine dair bir çağrısı da söz konusu (avrupakonseyi.org.tr). Yine İlham Aliyev en son Haziran 2013 tarihinde gerçekleştirdiği AB gezisinde demokratik gelişme hususunda kararlı olduklarını, Azerbaycan'ın Avrupa'ya mümkün olduğu kadar yakın olmak istediğini dile getirmiştir.

²⁸ Bu noktada Azerbaycan'ın 9 Mayıs 2006'da Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyi üyeliğine seçildiğini belirtmekte fayda vardır. Bu konsey esas olarak BM'ye üye ülkelerin, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi başta olmak üzere BM tarafından yapılmış insan hakları sözleşmelerine uyup uymadıkları üzerinde çalışmalarını sürdürmektedir.

Orta Asya ve Hazar havzası Kuveyt, Meksika Körfezi ve Kuzey Denizi'nden kat kat enerji zengini ve açıkçası birçok ülkenin kontrol altında tutmak isteyeceği bölgelerdir (Erdurmaz, 2009: 55). Üstelik Azerbaycan'ın Ermenistan'la savaş hali de devam ediyor. İlham Aliyev bu nazik jeopolitik konumdan ötürü çok dikkatli gitmek isteyen bir lider görünümünde. Kendisine babası Haydar Aliyev'den miras kaldığı söylenebilecek olan güvenlik kaygısının ön planda olduğu, dengeli bir siyaseti temkinli demokratik iyileştirmelerle devam ettirecek gibi görünüyor (Ergun, 2007: 74). Bu strateji demokratikleşme ikinci plana atılmadığı sürece faydalı olabilir. Gerçek anlamda siyasal meşruiyetin güçlenmesi, refah artışı ve ekonomik gelişme ancak demokratik pekişmeyle sağlanabilir. Bu arada demokratikleşen bir Azerbaycan'ın reel egemenliğinin de yükseleceği, bölgesel güç ve model ülke olabileceği, en önemlisi de Karabağ konusunda Ermenistan'ı köşeye sıkıştırabileceği bir gerçek.

Son olarak demokrasiye geçiş sürecindeki Azerbaycan'a dair Türkiye'ye düşen bazı görevlerden bahsedilebilir. Bu bağlamda her şeyden önce Türk dünyasının ayrılmaz bir parçası olan Azerbaycan'ın Türkiye için manevi bakımdan çok özel bir ülke olduğu vurgulanmalıdır. Azerbaycan köklü tarihsel ve kültürel bağların etkisiyle Türkiye'nin Kafkasya'daki jeostratejik ağırlık merkezi konumunda olan bir ülkedir. Unutulmamalıdır ki demokratik, modern ve güçlü bir Azerbaycan Türkiye'nin de bölgedeki ağırlığını arttıracaktır. Türkiye demokrasi eksenli bir istikrar ve işbirliği misyonuyla Can Azerbaycan'ın her daim yanında olmalıdır.

KAYNAKLAR

ALTSTADT, Audrey L. (1997), "Azerbaijan's Struggle Toward Democracy", in Karen Dawisha and Bruce Parrott, **Conflict, Cleavage and Change in Central Asia and the Caucasus**, Cambridge University Press, Cambridge, pp. 110-155.

ASLANLI, Araz (2003), "Devlet Başkanlığı Seçimi Öncesi Azerbaycan'daki Durum", http://www.stradigma.com/turkce/eylul2003/print_05.html 21.05.2012.

AYHAN, Ufuk (2008), "Kafkaslar Ekseninde Orta Asya'daki Enerji Durumu ve Transport Jeopolitiğinin Önemi ve Yönetimi ", **6. Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi Bildiriler Kitabı**, ss. 980-989.

DURSUN, Davut (2008), **Siyaset Bilimi**, 4. Baskı, Beta, İstanbul.

DRA (Democracy Ranking Association), (2012), “Democracy Ranking 2012: The Quality of Democracy In The World”, http://www.democracyranking.org/en/images/Democracy_Ranking_2012_2010-2011_2012_Worldmap.gif 01.06.2013.

ECONOMIST (2013), “Azerbaijan and the Council of Europe”, <http://www.economist.com/blogs/charlemagne/2013/03/azerbaijan> 22.03.2013.

EKODİALOG (2013), “Azerbaycan’ın Petrol Üretim ve Tüketim Potansiyeli ve Petrol Politikaları”, <http://www.ekodialog.com/Konular/Azerbaycanin-petrol-uretimi-tuketimi-ve-petrol-politikalari.html> 12.05.2013.

ERDURMAZ, A. Serdar (2009), “SSCB’nin Yıkılışından Bugüne Orta Asya’da ABD-Rusya Güç Mücadelesi: Oyunda Rusya Bir Hamle İlerde mi?”, **2023**, Sayı 98, ss. 54-63.

ERGUN, Ayça (2007), “Post-Soviet Political Transformation in Azerbaijan: Political Elite, Civil Society and the Trials of Democratization”, **Uluslararası İlişkiler**, Volume 7, No 26, pp. 67-85.

FH (Freedom House), (2013), “Freedom in the World: Aggregate Scores, 2003-2011”, http://www.freedomhouse.org/sites/default/files/AggregateScores_FIW2003-2012%20%5Bfinal%20%5D.xls 03.08.2013.

GÖNENÇ, Levent (1998), “Azerbaycan Anayasası Üzerine Notlar”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt 47, Sayı 14, ss.185-219.

GÖZLER, Kemal (2011), **Anayasa Hukukuna Giriş**, 17. Baskı, Ekin Yayınevi, Bursa.

IMF (International Monetary Fund), (2012), “World Economic Outlook Database, April 2012: Report For Selected Countries and Subjects: Azerbaijan”, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2012/01/weodata/weorept.aspx?sy=2009&ey=2012&scsm=1&ssd=1&sort=country&ds=.&br=1&c=912&s=NGDPD%2CNGDPDPC%2CPPPGDP%2CPPPPC%2CLP&grp=0&a=&pr.x=37&pr.y=5> 14.05.2013.

GÜRBÜZ Mehmet ve Murat Karabulut, (2009), “SSCB’nin Dağılmasıyla Bağımsızlığına Kavuşan Ülkelerde Sosyo-Ekonomik Benzerlik Analizi”, **Bilig**, Sayı 50, ss.31-50.

LİJPHART, Arend (2006), **Demokrasi Motifleri**, Çev: Güneş Ayas-U.Umut Bulsun, Salyangoz Yayınları, İstanbul.

MACİT, Nadim (2012), “Orta Asya Türk Cumhuriyetleri Demokrasi Kuşağı Oluşturma Planının/Arap Baharının Neresinde?”, **Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, XII/1, Yaz, ss.21-68.

MOLLAER, Fırat (2004), “Azerbaycan’da Demokrasi ve Geleceği Üzerine bazı Gözlemler”, **Bilgi**, Cilt 6, Sayı 1, ss.63-78.

NTVMSNBC, (2008), “ABD Azerbaycan’da Biraz Gelişme Var”,
<http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/462756.asp> 12,04.2013.

ŞAHİN, Köksal (2010), “Türkiye ve Balkanlar: Jeopolitik Bir Analiz”, **2. Uluslararası Balkanlarda Sosyal Bilimler Kongresi Bildiriler Kitabı**, Cilt 2, ss. 1993-2003.

<http://www.anayasa.gen.tr/azerbaycan-aleskerli.htm> 03.05.2013.

<http://www.avrupakonseji.org.tr/haberler/27a0513.html> 18.05.2013.